

магався довести, що не боротьба класів, а боротьба націй та рас лежить в основі історичного процесу» [20, 445].

Натомість в «Історії селянства Української РСР» (1967 р.) містяться дуалістична характеристика ІУР. З одного боку, зазначено, що в цій праці «зібрано великий і цінний фактичний матеріал з історії селянства феодальної доби». З іншого – за радянською ідеологічною традицією, підкреслено, що автор виходив «з антинаукової концепції безкласовості української нації» [21, 7].

Радянські історики відверто упереджено розглядали ІУР й у контексті висвітлення подій Визвольної війни середини XVII ст. Висвітлюючи питання російсько-українських взаємовідносин цього періоду, О. Касименко зокрема зазначав, що М. Грушевський посідав важливе місце серед українських «буржуазно-націоналістичних істориків», які «докладали багато зусиль, щоб перевернути висвітлення питання про єдність походження трьох братніх народів», фальсифікуючи це «корінне питання історії» [22, 19]. У свою чергу, В. Легкий, висвітлюючи роль селянства у Визвольній війні, теж упереджено звинувачував М. Грушевського у фальсифікації взаємовідносин України з Росією, вважаючи його ідеологом української буржуазії, який по-ворожому ставився до акту «возз'єднання» [23, 7].

Суперечливо характеризував ІУР і В. Грабовецький. З одного боку, він називав М. Грушевського «буржуазно-націоналістичним істориком», вказуючи на класову обмеженість його багатомної праці, а з іншого – змушений визнати, що той був «добре знайомий з багатим актовим матеріалом, який досить переконливо ілюструє дипломатичну діяльність Хмельницького у 1648 р. і роль козацтва в галицькому повстанні» [24, 7].

Наприкінці радянської доби В. Сарбей, одним із перших відійшов від хибних радянських стереотипів в історіографічних оцінках ІУР. Він відзначив, що ця фундаментальна, найбільш синтетична, багатомна праця з історії України «являє собою і на сьогоднішній день найбільш багатий, за фактичним матеріалом, виклад подій історії України від найдавніших часів і до останньої чверті XVII ст., містить відомості з різноманітних джерел» [25, 118–119]. Це була об'єктивна оцінка головної праці видатного вченого.

Отже, історіографічний аналіз оцінок радянських істориків ІУР М. Грушевського свідчить, що їхня компартійна ідеологема сформувалася за умов утвердження сталінського тоталітарного режиму. Це були, позбавлені будь-якого наукового сенсу, інспіровані правлячою партією, грубі політичні напади, спрямовані на те, щоб знищити українську національну історіографію, заперечуючи науковий здобуток її головного репрезентанта. Радянська історична наука знаходилася під жорстким ідеологічним тиском і така політизація не давала їй можливості для вільного висловлення думок, концептуальних положень, які не вмішувалися в прокрустове ложе «марксизму-ленінізму». Втім, ІУР витримала ці напади та довела, що вона посідає гідне місце в українській історіографії.

1. Винар Л. Михайло Грушевський – історик України // Михайло Грушевський: Зб. наук. пр. за мат. Міжн. конф., присвяченої 125-й річниці від дня народження М. Грушевського. – Львів, 1994.
2. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського // Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1991. – Т. 1.
3. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.). – К.; Дрогобич, 2008.
4. Кравченко В.В. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – К., 2011.

5. Грушевський М.С. Автобіографія, 1906 р. // Великий українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К., 1992.
6. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К., 2005.
7. Верба І.В. Грушевський Михайло Сергійович // Енциклопедія історії України. – Т. 2. – К., 2005.
8. Пичета В. Введение в русскую историю (Источники и историография). – М., 1922.
9. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т. 1: Історіографічний вступ і доба натурального господарства. – Х., 1928.
10. Грушевський (Грушевський) Михайл Сергеевич // Большая Советская Энциклопедия (далі – БСЭ) / Под ред. В. Куйбышева и др. – Т. 19. – М., 1930.
11. Окиниевич Л. Національно-демократична концепція історії права України в працях акад. М. Грушевського // Україна. – 1932. – № 1–2.
12. Петровський М.Н. Нариси з історії України. – Вип. 4. – К., 1940.
13. Касименко О.К. Розробка й висвітлення основних етапів історії України // Наукові записки Інституту історії України. – К., 1950. – Т. 3.
14. Грушевський Михайл Сергеевич // БСЭ / Под ред. Б. Венедиктова. – Т. 13. – М., 1952.
15. История Украинской ССР. – Т. 1 / Редкол.: А. Касименко и др. – К., 1953.
16. Рубач М. Грушевський М. С. // Советская историческая энциклопедия. – Т. 4. – М., 1962.
17. Рубач М. Грушевський М. С. // БСЭ. – 3-е изд. – Т. 7 / Гл. ред. А. Прохоров. – М., 1972.
18. Рубач М. Грушевський Михайл Сергеевич // Украинская Советская Энциклопедия. – Т. 3. – К., 1980.
19. Історія Української РСР. – Т. 1 / Гол. ред. К. Дубина. – К., 1967.
20. История Украинской ССР. – Т. 5: Украина в период империализма (начало XX в.) / Гл. ред. В. Сарбей. – К., 1983.
21. Історія селянства Української РСР. – Т. 1 / Гол. ред. В. Дядиченко. – К., 1967.
22. Грабовецький В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. – К., 1972.
23. Касименко О. Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 рр. – К., 1955.
24. Легкий В. Крестянство України в начальний период Освободительной войны 1648–1654 гг. – Л., 1959.
25. Сарбей В. До питання про наукову спадщину академіка М. С. Грушевського // УІЖ. – 1988. – № 10.

Romantsova N.I. «History of Ukraine-Rus» by Mykhailo Hrushevsky in the Soviet historiographic appraisal. In the article are examined the question of the Soviet historians' appraisals of the fundamental work by M. Hrushevsky «History of Ukraine-Rus». The analysis of the Soviet historiographic appraisals allowed the author to establish the ideological principles that caused the Soviet historiography methodological limit.

Key words: «History of Ukraine-Rus» by M. Hrushevsky, historiographic appraisal, soviet historians, ideology

М. В. Стопчак

ПРОТИБОРСТВО ДИРЕКТОРІЇ УНР З ЛІВОРАДИКАЛЬНИМИ УКРАЇНСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМИ СИЛАМИ: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізована література радянського періоду щодо протиборства Директорії УНР з українськими політичними партіями ліворадикального спрямування, охарактеризовані методологічні підходи радянської історіографії до висвітлення цієї теми.
Ключові слова: радянська історіографія, Директорія УНР, українські ліворадикальні політичні партії, УСДРП (незалежних), УПСР (боротьбистів)

За доби Директорії УНР було зроблено третю спробу створити незалежну Українську державу, що, на жаль, завершилося поразкою. Аналізуючи її причини,

дослідники звертають увагу на відсутність єдності в державницькому таборі, гостре протиборство різноманітних політичних сил з ключових питань державотворення, яке згодом переросло у фазу жорстокої боротьби за владу, розпорошивши державотворчий потенціал нації. Тому в умовах сучасної розбудови незалежної України, коли на її політичній арені діє близько сотні політичних партій і рухів, надзвичайно важливим є ретельне вивчення і осмислення як позитивного, так і негативного досвіду взаємин Директорії з різноманітними політичними силами. Адже це дає ключ до розуміння глибоких суспільно-політичних та економічних процесів, що відбуваються у нашій державі зараз, а відтак, дозволить сучасним керівникам України уникнути небажаних помилок.

Серед широкого спектру політичних партій, що діяли в Україні за доби Директорії, впливові позиції посідав табір ліворадикальних сил, представлений, в першу чергу, такими політичними партіями, як УСДРП (незалежних), що утворилась після VI конгресу УСДРП (січень 1919 р.), а також УПСР (боротьбистів). На думку багатьох істориків, саме боротьба ліворадикальних сил проти Директорії, а згодом їхнє співробітництво з більшовиками, призвели до розриву єдиного українського національного фронту, що, в свою чергу, мало фатальне значення для національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., оскільки сприяло окупації України більшовиками.

Варто зазначити, що за роки незалежності вітчизняними істориками створено чимало узагальнюючих і монографічних праць, брошур, статей, захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, присвячених Українській революції, в яких, поряд з іншими проблемами, розглядаються й різноманітні аспекти діяльності політичних партій ліворадикального спрямування, їх взаємини з Директорією УНР. Проте, їх аналіз засвідчує, що, попри значне просування у дослідженні зазначеної теми, мають певною мірою місце спроби запозичувати з радянської історичної науки і обстоювати застарілі ідеологічні штампи, при оцінці головних засад політичних доктрин цих партій, напрямів і підсумків їх діяльності. Це призводить до появи неадекватних історичним реаліям висновків. Звідси випливає необхідність наукового історіографічного осмислення методологічних підходів радянських істориків до висвітлення діяльності сил ліворадикальної опозиції в роки Української революції, зокрема і за доби Директорії УНР.

У сучасній вітчизняній науці відсутні праці, які б комплексно аналізували публікації радянських авторів, присвячені цій проблемі. Як правило, українські фахівці обмежуються короткими історіографічними сюжетами, в яких, з одного боку, констатують певні досягнення радянських істориків щодо висвітлення досліджуваної проблеми (залучення ними цінного, часто унікального, фактологічного матеріалу; спроби розпочати вивчення теоретичних проблем, на дослідження яких за життя Й. Сталіна існувала заборона: соціальна база ліворадикальних українських партій, сутність українського націонал-комунізму, що виник на їх основі, вплив ліворадикальних партій на соціально-економічні та політичні процеси в 1918–1920 рр.). З іншого – резюмують крайній суб'єктивізм радянських істориків, наголошують, що вони, з огляду на ідеологічний контроль КПРС, все ж не могли створити праці, які б незаангажовано висвітлили діяльність українських соціалістичних партій, у т. ч. ліворадикального спрямування, складний характер їх взаємовідносин з Директорією [1–10]. Недостатне вивчення теми й зумовило її вибір, як об'єкту наукового аналізу. Автор поставив за мету комплексно про-

аналізувати науковий доробок радянських істориків з проблеми взаємин Директорії УНР з силами ліворадикальної опозиції і на цій основі з'ясувати основні тенденції та складові концепції радянської історіографії із зазначеної теми.

Слід зауважити, що радянська історіографія, за більш ніж 70-річне існування, накопичила певний обсяг матеріалу з досліджуваної теми. Вже у 1920-х рр. з'явилися перші праці з означеної проблематики. Адже саме тоді в Україні почала поширюватись концепція «багатокорінності» утворення КП(б)У, що змушувало істориків більшовицької партії до ґрунтовнішого дослідження історії інших лівих сил, з яких частина членів увійшла згодом до лав КП(б)У. Зокрема на цьому етапі активно досліджували проблему такі історики, як О. Гермайзе [11], М. Майоров [12], М. Равич-Черкаський [13], М. Попов [14], М. Волін [15], В. Ерте [16], М. Яворський [17] та ін. Висвітлювалась вона й у працях активних учасників революції, опублікованих в Україні. Мова йде про праці В. Антонова-Овсієнка [18; 19], А. Бубнова [20], М. Скрипника [21] та ін. Вивчення цих студій засвідчує їхню односторонність, адже діяльність ліворадикальних політичних сил, їх взаємини з керівними центрами УНР та УСРР розглядалися лише в контексті їх відповідності чи невідповідності стратегічній лінії КП(б)У з національно-державних питань. Проте, хоч ці праці й мають відчутне марксистське забарвлення та відповідну ідеологічну спрямованість, не можна відкидати того факту, що вони були написані з використанням значної джерельної бази і т. ч. давали можливість з'ясувати ряд аспектів взаємин ліворадикальних партій як з більшовицькою владою, так і Директорією періоду Української революції 1917–1921 рр.

Певна інформація щодо діяльності партій ліворадикального спрямування міститься у спогадах колишніх її членів, зокрема А. Хвилі [22], В. Блакитного [23], А. Буценка [24], С. Кокоска [25], П. Попова [26]. Однак, присвячені цій темі, роботи мали переважно пропагандистське спрямування та не містили серйозного аналізу взаємин ліворадикальних партій з Директорією та її урядами.

Творчий процес дослідження Української революції, українських лівих політичних течій кінця 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. був зупинений через утвердження однопартійної системи та встановлення тоталітарного режиму в СРСР. В історичній літературі утвердився погляд, що всі «небільшовицькі партії», припинивши існування після громадянської війни, були за своєю суттю дрібнобуржуазними і антинародними, тому не заслуговують на увагу дослідників. Відтак, у 1930 – першій половині 1950-х рр. у Радянській Україні не з'явилось жодної публікації щодо діяльності українських політичних партій, в т. ч. ліворадикального спрямування.

Аналіз радянської історіографії повоєнного періоду свідчить, що більшість істориків покійно дотримувались ідеологічного табу, накладеного на дослідження діяльності опозиційних ВКП(б) партій. З української суб'єктивістських позицій висвітлюється ця тема в працях А. Лихолапа [27; 28]. Він безапеляційно стверджує, що розколи в УСДРП і УПСР, виділення з них лівих фракцій і течій сталися винятково завдяки успіхам радянської влади й зростанню впливу комуністичної партії. Щоб не втратити залишків авторитету серед народних мас, ці партії, на його думку, підступно вдалися до «брехливих заяв» щодо зміни своїх програмних засад, проголосивши себе прибічниками більшовиків і радянської влади [28, 274]. Проте, головна їх мета залишалась незмінною. Маскуючись прихильністю до комунізму і удаваним визнанням платформи радянської влади, бо-

ротьбисти та «незалежники», – пише автор, – намагались «послабити вплив Комуністичної партії серед трудящих мас України, розкласти органи Радянської влади зсередини і підготувати, таким чином, ґрунт для захоплення влади в свої руки» [28, 606]. При цьому, взаємини ліворадикальних сил з Директорією висвітлюються автором вкрай прямолінійно. Він вбачає в них лише «агентів націоналістичної Директорії», що постійно допомагали їй зміцнювати буржуазно-поміщицьку диктатуру в Україні. Такий підхід виявляється зокрема в ході висвітлення вченим однієї з ключових проблем у взаємовідносинах Директорії з ліворадикальною опозицією – ставлення до селянського повстанського руху. Автор замовчує той факт, що селянський повстанський рух України в 1919 р. знаходився під значним впливом ліворадикальних сил, і що саме ці сили, сподіваючись на лояльне ставлення більшовиків до української державності, фактично агітували селянство до підтримки більшовицької влади, а це призвело до відкритого протистояння «лівих» з Директорією.

Не заперечуючи значного розмаху повстань українського селянства проти більшовицької влади навесні 1919 р., А. Лихолат все одно характеризує їх винятково як куркульсько-націоналістичні, безапеляційно стверджуючи, що вони були «організовані агентами Директорії, спільно з представниками українських “лівих” есерів, незалежників, та інших контрреволюційних партій». На його думку, більшість повстанських отаманів, які вели боротьбу проти більшовицької влади, були вихідцями саме з партій ліворадикального табору [28, 333].

Припинення існування ліворадикальних політичних партій автор вважає закономірним явищем. Не вдаючись до глибокого аналізу програмних засад їх діяльності, він вбачає головну причину їх поразки в політиці підтримки ними «петлюрівської Директорії та серії маріонеткових буржуазних націоналістичних «урядів», що вели боротьбу проти Радянської влади і Комуністичної партії, догоджаючи при цьому інтервентам і білогвардійцям» [28, 311].

Деякі позитивні зрушення у вивченні радянськими істориками діяльності українських національних партій, у т. ч. й ліворадикального спрямування, їх взаємин з Директорією припадають на другу половину 1950-х рр., коли в СРСР почалась десталінізація. Певним поштовхом для активізації досліджень у цьому напрямі послужила стаття «Про розробку і висвітлення деяких питань історії КП України», опублікована в органі ЦК КПУ – «Комуніст України». У ній визнавалось за доцільне продовжити вивчення історії українських національних партій у контексті боротьби проти них більшовиків [29, 88–93]. Уже в 60-х рр., залучивши новий архівний матеріал, активно досліджували різні аспекти діяльності українських політичних партій, зокрема ліворадикального напрямку, тактику КП(б)У щодо них М. Куліченко [30], Ф. Курас, В. Полушкіна [31], Г. Овчаров [32] В. Сарбей [33], М. Супруненко [34]. Так, 1966 р. вийшла монографія М. Супруненка «Начерки історії громадянської війни і іноземної військової інтервенції на Україні». Вона засвідчила, що в питаннях оцінки діяльності ліворадикальних партій, їх взаємин з Директорією, автор відійшов від усталених стереотипів. Зокрема він вступив у полеміку з колишнім помічником М. Скрипника – Г. Овчаровим, який в одному з номерів «Комуніста України» за 1958 р. надрукував статтю «З приводу висвітлення питання щодо боротьбистів». Він не погодився з оцінкою Г. Овчаровим боротьбистів як партії куркульської контрреволюції. На його думку, це була дрібнобуржуазна партія переважно середнього селянства з усіма недоліками, притаманними цьому соціальному прошарку [34, 115].

Автор вперше в радянській історіографії, хоч і зі звичною компартійною риторикою, відкрито визнав значний вплив цих партій на селянство: «Незважаючи на непослідовність і хитання, сама поява лівих дрібнобуржуазних груп на політичній арені України мала значне позитивне значення. Їх публічні заяви і виступи, спрямовані проти Директорії і “трудового конгресу”, їх вимоги припинити переговори з Антантою і почати мирні переговори з Радянською Росією і, зрештою, їх демонстративне залишення “трудового конгресу” сприяло подальшому відходу від Директорії дрібнобуржуазних мас, і перш за все, селянства» [34, 116]. Водночас історик не уникнув суб’єктивізму в оцінці подій, пов’язаних з періодом, хоч і короткотривалим, співробітництва ліворадикальних партій з Директорією наприкінці весни 1919 р. Він пов’язував їх із звичайними хитаннями, що, згідно з комуністичною доктриною, притаманні дрібнобуржуазним партіям.

Однак далеко не всі історики 60-х рр. у своїх працях наважувалися відійти від усталених догм, висвітлюючи взаємини Директорії з ліворадикальною опозицією періоду революції. Власна безпека, як зазначив Ю. Гамрецький, примушувала багатьох учених оминати подібні теми, «обмежуватися загальними міркуваннями, або спиратися на безпрограшну схему “про керівну і спрямовуючу роль”. У протилежному разі з’являлася пряма загроза звинувачення в націоналізмі, з відповідними службово-партійними висновками» [35, 60]. Тому в низці праць цього періоду оцінки досліджуваної проблеми залишалися непорушними. Як приклад – монографія І. Рибалки «Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні» [36].

З кінця 1960-х рр., в умовах відходу партійно-радянського керівництва від обмежених реформ доби М. Хрущова, посилення командно-адміністративної системи, ідеологічні штампи щодо діяльності Директорії, національних політичних партій стали ще суворішими. Так, у тритомнику «Українська РСР в період громадянської війни (1917–1920 рр.)» прихід до влади Директорії пояснювався лише політичною недосвідченістю селянства, яке, нібито, повірило, запозиченим Директорією в більшовиків, гаслам про боротьбу з буржуазією за землю і волю [37, 48–51]. Замовчуючи справжні причини виступів широких мас селянства проти більшовицької влади навесні 1919 р., автори тритомника намагалися довести, що це були вияви т. зв. куркульського бандитизму, організованого за дорученням Директорії її підручними – українськими дрібнобуржуазними та буржуазно-націоналістичними партіями й угрупованнями [37, 295–296]. Повстанські загони селян образливо називалися «зграями як відверто націоналістичного, петлюрівського, так і анархо-маховського напрямку» [37, 291].

Не змінились суттєво підходи до дослідження історії українських політичних партій у їхніх взаєминах з Директорією й у 70–80-х рр. ХХ ст. Хоча в кількісному плані відбувалося зростання. Активно працювали в цьому напрямі Ю. Клінтух [38], І. Курас [39; 40], В. Полушкіна [41], Ю. Терещенко [42]. Серед праць цього періоду варто виділити монографію І. Кураса – «Початковий урок історії: Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної партії» (1986 р.) та «Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах дрібнобуржуазних партій на Україні» (1978 р.). З огляду на розмаїття джерельної бази, комплексний характер дослідження, ці праці й зараз не втратили своєї значущості. У них не лише були досліджені етапи формування й розвитку провідних ліворадикальних партій УНР періоду Директорії – УКП (боротьбистів) та УКП, але

й здійснена спроба дати цілісну оцінку українського націонал-комунізму як течії в революційному русі українського народу [39, 233]. Проте, методологічною основою цих праць залишалась марксистська теоретична спадщина, що зумовила напрям дослідження й зміст висновків. У руслі лєнінських настанов ці праці визначають ліворадикальні українські партії як «лівий фланг дрібнобуржуазних партій». Їхнє утворення автор пов'язує із спробою дрібнобуржуазії «зберегти свій певний вплив на частину дрібнобуржуазних мас» [39, 235].

Варто зазначити, що в цей час були створені узагальнюючі видання фундаментального характеру. Серед них – восьмитомна «Історія Української РСР» (1977 р.) [43], «Непролетарские партии России: урок истории» (1984 р.) [44], «Великий Жовтень і Україна» (1987 р.) [45], «Непролетарские партии России в трех революциях» (1989 р.) [46] та ін. Зміст цих праць свідчив про небажання комуністичних ідеологів визнавати об'єктивну революційну роль українських національних партій, у тому числі й ліворадикального характеру, їхню здатність впливати на широкі верстви населення. Звідси й оцінка цих партій як націоналістичних і шкідливих, чия діяльність, разом з «петлюрівською Директорією», була спрямована лише на те, щоб «відмежувати Україну національним кордоном від цієї (соціалістичної – М. С.) революції та здійснення її соціально-економічних програм» [45, 42]. Маючи такі ідеологічні настанови, українські історики не могли вести об'єктивних історичних досліджень.

Отже, попри все багатство джерельної бази, праці радянських істориків не дали об'єктивного висвітлення складних і суперечливих взаємин Директорії УНР з силами ліворадикальної опозиції. Так званий класовий принцип, якого вони були змушені суворо дотримуватись, зумовлював розгляд цього питання лише в контексті героїчної боротьби більшовицької партії з «антинародними контрреволюційними режимами», до яких вони відносили й Директорію УНР, що спиралась на підтримку не менш «контрреволюційних» політичних партій. Факти, що стосувалися цієї проблеми, підбирались при цьому тенденційно, оцінювались апологетично.

1. Стрілець В.В. Державотворча діяльність політичних партій України (1917–1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1992.
2. Любовець О.М. Ідейно-політичні процеси в українських партіях у контексті альтернатив революційної доби (1917–1920 рр.): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2006.
3. Сфименко О.Г. Українські політичні партії та їх роль у розвитку державотворчих процесів в Україні (1917–1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Х., 1998.
4. Васковський Р.Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 – квітень 1919 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 1999.
5. Нагорний В.І. Генеза українського націонал-комунізму (1917–1920 рр.) // Україна: минуле, сьогодні, майбутнє: Зб. наук. пр. – К., 1999.
6. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 рр. – Х., 1996.
7. Яблонський В. Від влади в'язь до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР. – К., 2001.
8. Кудлай І.А. Селянський повстанський рух в Україні. Рік 1919: до проблеми національно-політичної орієнтації (історіографічний нарис) // Вісник Київського нац. лінгвіст. ун-ту. – К., 2001. – № 5.
9. Лозовий В. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки: Кам'янецька доба. – Кам'янець-Подільський, 2005.
10. Солдатенко В.Ф. Українська революція: історичний нарис. – К., 1999.
11. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Т. 1: Революційна Українська Партія. – Б. м., 1925.

12. Майоров М. Из истории революционной борьбы на Украине (1914–1919). – К., 1922.
13. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии (большевиков) Украины. – К., 1923.
14. Попов Н.Н. Очерки истории Коммунистической партии (большевиков) Украины. – Б. м., 1931.
15. Волин М. История КП(б)У в сжатом очерке. – Х., 1930.
16. Эрде Д. Революция на Украине: от керенщины до немецкой оккупации. – Х., 1927.
17. Яворський М. Революція на Україні в її головніших етапах. – Х., 1920.
18. Антонов-Овсеєнко В.А. Записки о гражданской войне: воспоминания: в 4 т. – М.; Л., 1924–1933.
19. Антонов-Овсієнко В. В боротьбі проти Директорії // Літопис революції. – 1929. – № 5/6; 1930. – № 1, 2, 3/4, 5.
20. Бубнов А. Гетманщина, Директорія и наша тактика (1918–1919 гг.) // Пролетарская революция. – М., 1927. – № 7.
21. Скрипник М.О. Історія пролетарської революції на Україні: короткий нарис. – Х., 1923.
22. Хвиля А. Нариси історії партії // Боротьба. – Чернігів, 1919. – Ч. 17, 19, 22.
23. Блакитний В. Правда про боротьбистів: хто такі комуністи-боротьбисти. – К., 1919.
24. Буценко А. О расколе УСДРП (1917–1918 гг.) // Летопись революции. – 1923. – № 4.
25. Кокошко С. Децю про московську групу УСДРП // Літопис революції. – 1929. – № 4.
26. Попов П. Московська група «лівих» в УСДРП // Літопис революції. – 1928. – № 6.
27. Лихолат А.В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – М., 1949.
28. Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917–1922 гг.). – М., 1954.
29. Коммунист Украины. – 1958. – № 12.
30. Кулиниченко М.И. Тактика большевистской партии в связи с особенностями развития социалистической революции на Украине // Вопр. истории КПСС. – 1962. – № 10.
31. Курас І.Ф., Полушкіна В.О. До питання про організаційний та політичний крах українських буржуазно-націоналістичних партій (1917–1920 рр.) // Наук. пр. з історії КПРС. – К., 1968. – Вип. 22.
32. Овчаров Г. По поводу осеивания вопроса о борьбе с буржуазией // Коммунист Украины. – 1958. – № 2.
33. Сарбей В.Г. Критика В. І. Ленінін буржуазно-націоналістичної концепції лідерів УСДРП та її історіографічне значення // Укр. істор. журн. – 1966. – № 3.
34. Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М., 1966.
35. Гамрецький Ю.М. До вивчення національно-визвольного руху на Україні // Укр. іст. журн. – 1990. – № 12.
36. Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х., 1962.
37. Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр.: У 3 т. – Т. 2. – К., 1968.
38. Клинтух Ю.Ф. Тактика Коммунистической партии по отношению к мелкобуржуазной националистической партии боротьбистов. – Одесса, 1973.
39. Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К., 1978.
40. Курас І.Ф. Повчальний урок історії (ідейно-політ. банкрутство Укр. соціал-демокр. робітнич. партії). – К., 1986.
41. Полушкіна В.А. Рост влияния большевиков и крах мелкобуржуазных партий на Украине на завершающем этапе гражданской войны: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – К., 1972.
42. Терещенко Ю.И. Политическая борьба на выборах в городские думы Украины в 1917 г.: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – К., 1971.
43. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – К., 1977. – Т. 5.
44. Непролетарские партии России: урок истории. – М., 1984.

45. Великий Жовтень і Україна. – К., 1987.

46. Непролетарские партии России в трех революциях: Сб. ст. – М., 1984.

Stopchak M.V. The confrontation between the UPR Directory and the Ukrainian left-wing radical political forces: the Soviet historiography interpretations. In the In the article the author analysed the Soviet period literature about the confrontation between the Ukrainian Public Republic Directory and the Ukrainian political parties of the left-wing radical direction. The methodological approaches of the Soviet historiography to elucidating this theme.

Key words: the Soviet historiography, the Directory of the UPR, Ukrainian left-wing radical political parties, the Ukrainian Social Democratic Labour Party (of the independent), Ukrainian Socialist-Revolutionary Party (of the Borotbists)

М. М. Волошин

ЛЬВІВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ В 40–50-х рр. ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлюється питання дослідження української етнології в 40–50-х рр. ХХ ст. у Львівському етнологічному осередку. Аналізуються народознавчі праці, дослідження музейництва, роботи вчених та студії про життєвий шлях та наукову діяльність науковців цього осередку.

Ключові слова: історіографія, Львівський етнологічний осередок, етнологія

Жодна з галузей науки не може прогресивно розвиватися без вивчення шляху, яким вона пройшла. Дослідження власної історії – необхідна передумова подальшого розвитку та одне із пріоритетних завдань кожної науки, зокрема й етнології. Тільки мислячи категоріями цілого, а не часткового, можна зрозуміти те, що раніше не вдавалося пізнати. Важливим у цьому контексті є вивчення становлення та розвитку українського народознавства. Знання про нього допоможуть уникнути зайвих помилок щодо етнологічних досліджень та вирішити існуючі теоретико-методологічні проблеми щодо їх розв’язання.

Перші зацікавлення народознавством на Заході України були зумовлені запитами національного руху. Діячі останнього вбачали в етнології та популяризації народознавчої інформації серед громадськості дієвий засіб розширення соціальної бази визвольної боротьби та її успіху в майбутньому. Впродовж ХІХ – на початку ХХ ст. поступово складалася тягла традиція студіювань народної культури та побуту українців Галичини в межах української етнологічної науки. Це призвело до створення так званих наукових осередків дослідження українського народознавства у Львові, Самборі, Дрогобичі, Стрию.

Одним із перших таких центрів був Львівський університет, де діяла кафедра антропології*. Іншим важливим осередком дослідження етнологічної науки був Державний музей етнології та художнього промислу АН УРСР у м. Львів. Упродовж 1940–50-х рр. – Державний етнологічний музей, який спочатку знаходився в будинку колишнього Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

Актуальність дослідження цього періоду зростає у межах завдань, які сьогодні постають перед вітчизняною етнологією. Історію української етнологічної науки становлять студії, які стосуються народознавчих досліджень, що були проведені науковцями середини ХХ ст. у Львівському осередку як складової частини

* Ἀναίτηε ἰαδὲταοῦτε, γεῖ τὰοραεε ἁ ἀεὸς ἀιδῆμεῖα, δὲ ἀοῖταδῶς; ἰὰ σῶε εἰδῶαδ, ἀοεε β. × ἀεἰῖαῖνεεε, Ἐ. Ἐτσεῖαῖνεεε, Ἰ. Ἐεῖαε, Ἐ. Νῖαῖεῖνεεε, Ὁ. Ἀἰῖοαεῖ, Β. ἰαῖοῖαε, Ἀ. Ἀδῶαῖε, Ἀ. ἰαδῶαε, Ἀ. Ὁῶαδ, Β. Ὁαεῖαῖνεεε δὲ τῖ. [1, 17–19].

розвитку української етнології. На цей період припали Друга світова війна, німецька окупація (1941–1944 рр.) та радянське панування. В цих умовах гуманітарні науки, зокрема народознавство, розвивалися під тиском ідеологічної цензури, дослідження були обмежені вибором тематики. Не дивлячись на ідеологічні табу щодо останньої, дослідження 40–50-х рр. і надалі стосувалися традиційної матеріальної та духовної культури, хоча багато наукових праць, які підлягали вердикту радянських цензорів, так і не були опубліковані [17, 7].

Мета цієї статті – розглянути період 1940–50-х рр. у контексті становлення та розвитку української етнології. У сучасній етнологічній науці вже наявні студії, що заповнюють лакуни та пропонують нові концепції прочитання модерної етнології на різних етапах її розвитку. Найвагоміші з них належать В. Горленку [2–4], К. Гуслистому [5], Ф. Колессі [6], А. Лободі [7], В. Дашкевичу [8], Г. Стельмаху [9–10], Р. Кирчіву [11–15] та ін. Виходячи з їхніх досліджень, можна виділити три періоди в історії української етнології:

1) остання третина ХVІІІ – перша половина ХІХ ст. – посилення інтересу до культурно-побутових особливостей українців;

2) 1860-ті рр. – початок ХХ ст. – широкомасштабні досягнення в розвитку етнології, причому не тільки в українській, але й світовій;

3) від 1920-х рр. – до наших днів, який у свою чергу поділяється на чотири підперіоди: 1920 – початок 30-х рр. (так званий «золотий вік української етнології»); початок 1930 – середина 50-х рр.; середина 1950 – початок 90-х рр. та сучасний – від 1991 р.

За роки незалежності України в опублікованих історіографічних працях найбільше уваги приділено дослідженню української етнології ХІХ ст. – початку 1930-х рр. Бібліографічний аналіз засвідчує, що з поля зору українських дослідників майже випадає період 1940–50-х рр., упродовж якого, незважаючи на політичні чинники, продовжувались етнологічні пошуки, що стосувалися матеріальної та духовної культури українців. Інформацію про цей період можна почерпнути з наступних джерел:

1) узагальнюючих праць щодо історії розвитку української етнологічної науки (З. Болтарович [16–17], В. Борисенко [18], В. Наулко [19], В. Горленко [2–4], Р. Кирчів [11–15]) та досліджень музейництва (З. Гудченко [20], Г. Скрипник [21], А. Данилюк [22], Р. Чмелик, С. Павлюк [23]);

2) робіт, присвячених діяльності окремих народознавчих осередків (наукових установ, їхніх підрозділів, музеїв, кафедр);

3) студій, які відтворюють життєвий шлях і наукову діяльність окремих вчених (зокрема М. Козакевича [24], К. Матейко [25, 47], А. Будзана [26–28], Д. Фіголя [29], С. Сидорович [18]), і в яких висвітлено становлення особистості та формування світогляду вчених, їхніх наукових зацікавлень у галузі етнології на різноманітну тематику;

4) публікацій щодо розгортання етнологічної роботи в 1940–50-х рр. (П. Арсенича [30], З. Болтарович [17], А. Дашкевича [8], С. Павлюка, Р. Чмелика [23], А. Лободі [7], С. Макарчука [31], С. Павлюка [32–33], А. Поріцького [34]; та відповідні підрозділи у монографіях, посібниках [35–38], енциклопедіях [39–41], дисертаціях [42–44]).

Стисло проаналізуємо цю джерельну базу зі становлення етнології як науки, створену ще за радянської доби. У статтях таких авторів, як В. Горленко – «Українська радянська етнологія в десятій п’ятирічці (підсумки і перспективи розвитку)», К. Гуслистого –